

DUCH A SVĚT

Básně Jaroslava Vrchlického*

I

„Zeus má orla, básníci mají myšlenky.“

△

Čtoucímu Vrchlického nejnovější svazek básní je mně, jako bych díval se na zápas sokola bičovaného ještě mraky, ale jižjiž se nad ně povznášejícího v úsměvně jasnou, slunečnou výš. Znam tento boj, prodělal jsem jej sám, jako jej proboujet *musí* každý, kohož duch domáhá se obzoru širokého, celé lidstvo, jeho minulost i budoucnost, východ a cíl obmykajícího. Ba snad ani jednotlivý člověk, pokud duševně neotupí, z toho boje vůbec nevyhází — jako z něho nikdy nevyjde také lidstvo celé; ledaže člověk jednotlivý zaujme později v něm určité stanovisko své a stanovisko to nazývá se pak jeho „zralostí“.

Vrchlickému vytýkána „nečeskost“, totiž co do směru jeho poezie a co do volených předmětů.

Jdém výčitce na kloub a porozumíme tím „nečeskosti“ té, jakož porozumíme také významu knihy Duch a svět.

Básník nadaný vstoupí do mladěmužných let. Byl se k pouti životem posilnil plnými doušky ze studny vzdělanosti lidské. Seznal zlatým dýmem krytou minulost lidskou, seznal rozkvět i odkvět národů dávno zahynulých, vidí, jak národové, jak lidstvo splývá k jedinému, duševnímu celku, nesoucímu se silou nikdy netušenou, hledí na člověka jednotlivého a vnitřní jeho život zrakem soucitným, dívá se i na celou přírodu se zrakem jak vnímavým, tak zas i časově pokročilým — a minulost s budoucností, člověka s ostatní přírodou hledí si vpravit do jediného, plného akordu, jenž je pak základem pro všechny básníkovy harmonie, pro celý

* Vyšly nákladem J. Otty.

život, pro veškerou produkci jeho. Ten boj, ta snaha je při nynějším našem vzdělání železnou nutností. Ty harmonické výsledky jeho přemítání a cítění zdají se básníkovi novy, jsou také vždy individuálně novy, a že právě je básníkem *umělcem*, který dovede také vyslovit, co myslí, píše o těch výsledcích rozumu a citu, skládá z nich básně. Má k tomu plné individuální právo. Žádný národ nemůže se stavět více na stanovisko úplně izolované od ostatního lidstva, také ne národ český, a co celý národ činit smí, ano musí, mělo by být právě básníkovi, člověku myšlének nejvolnějších, orlích, přímo zabráněno? Jen on by měl při předmětech básní svých volit úzkostlivě, obmezeně? Básník píše to, co mu duši roznítilo, a píše-li to krásně, umělecky, činí tak vždy a vždy jen na velký prospěch českého ducha, českého písemnictví vůbec. Toť je stanovisko a význam moderní poezie české, jak jsme ji zahájili v letech padesátých, stanovisko *všech* moderních národů, a jen ten může být proti volnosti myšlének, kohož kruh myšlénkový je vůbec obmezen. Však on se moderním směrem tím neztratil nám básník ani jeden, přibíráním lidskosti neutrpěla českost nejmenší ztráty a všechny po dvacet již let vyslovované obavy ukázaly se co směšně malicherné, často i zlomyslné, a právě o těch, jichž českost byla brána nejvíc v pochybnost, tvrdí se již dnes, že jsou *skrz naskrz čeští*. Mrzí nás, že mladistvý básník nevolí si hned na počátku jen a jen předměty české? Popřejme mu přece času, ať se obhlídne světem, avšak on ani jinak nemůže než vrátit se zas na haluz domácí! Máť se to s cestováním světem duševním jako s jiným cestováním. Každý člověk, byť ani nebyl básníkem, má alespoň v mládí svém nepřekonatelnou touhu podívat se ven do ciziny, proletět světem — ať letí, ať nám pak vypráví, co viděl a jak právě on to viděl!

Titul *Duch a svět* otvírá nám již celou perspektivu. Básník hledí na obměny našeho světa a na vývoj s ním spojeného lidského ducha. Boj lidského ducha, jež nazýváme rozvojem, pokrokem, není vybojován, a nebude vybojován, dokud lidstvo vůbec žítí bude. Ale trvajících boj má pro nás prarůzné dojmy poetické, hned nám plní duši rozkoší

dithyrambickou, hned hynem smrtelnou ouzkostí. Jen plné vědomí konečného cíle dává pak poetický klid, před ním je stálý zápas a v zápase tom je ještě Vrchlický částečně zajat — sokol bičovaný ještě mraky, ale jižjiž se nad ně povznášející v slunečnou výš. Hned slyšíme jásavou radost, hned bolný ston. On želí zlaté minulosti a hned zas jásá nad mohutnou přítomností a letí po slibných červánkách lidské budoucnosti vstříc. *Kain, Ahasver, Satan*, ty všechny mlhavé personifikace citového i rozumového boje mají ještě přílišnou nadvládu ve verších jeho — ale již vidíme se také rodit syna příštích krásných, jasně harmonických dob, *člověka světové Helady*.

*Přešly věky, plíseň šedá
halí Delfis, Dodonu,
člověk sám teď pravdu hledá,
sám již pevnou rukou zvedá
tajů přísných oponu.*

Oněmělo, co znělo v svatých zdrojích, co prorocky listím chvělo, bez tajemství náš je svět. Avšak poezie veškerá nám přec jen zůstala —

*Však ty tóny sladkých bájí,
v nichž spí símě lidských tuch,
v básníka se písňe tají,
teď jen v písni mluví bůh!*

Člověk bojuje s vlastní myšlenkou svou, ale také boj o existenci s přírodou.

*Já viděl zase člověka stát v boji
o život s přírodou, v němž neobstojí —*

ale přec je příroda člověku zas zdrojem všeho, především nevyčerpatelným zdrojem poezie:

Ó přírodo, na tvoji hrudi,
v tvých lesů hymně vítězné
vždy lidský duch se k práci vzbudí,
své bohy nalezne!

Boj s myšlenkou má vyšší, poeticky vznešenější směr, klíčící z vnitřní podstaty samého lidského ducha, neustupujícího, dokud nedobyto vítězství. „Faust pochybuje, Kain se rouhá vzdorný a René trpí... Člověk týž a jeden!“ A proč ty zápasy tak různé, tak různě bolestné?

Kdo Šimonovi z Cyreny vnuk nésti kříž potupy?

Ó znám již síly pramen,
kde pijete, že neraní vás kámen,
že necítíte smích a pohrdání,
žluč v duši své, hlod trní na své skrání,
ni hlody zmije pod kamením skryté.
Dál! Stále vpřed! Vždy dál! Vy dobře víte,
že v službě myšlenky, již všecko dáte,
kříž svému bohu nésti pomáháte.

A ten bůh? Toť láska, ta konečná láska člověka k člověku, celého lidstva, o níž pějou novověcí poetové vesměs nadšeně. Krásnou alegorií provádí to Vrchlický v básni *Na prahu ráje*. Ariel, duch země, zíral v duši za pokrokem se pachtícího člověka i v duši spojeného s člověkem Satana, „zřel myšlenek jich plamen i pouta strhaná“ —

A v strachu, v udivení let k trůnu Jehovy:
„Ó, Pane, chop se blesků! Hle! strhal okovy
své bídy člověk drzý a v spolku s duchem zlým
chce oblohy týn ztéci a smát se bleskům tvým!“

Však bůh jemně usmívá se a tiše hovoří:

„Ó byť i vzpjal se člověk se vzdoru pochodní,
byť strhal z nebe hvězdy i zoři východní,

*byť šlehalý až ke mně všech sporů plameny
a kol mne v strachu chvěl se tłum duchů zděšený:*

*Víc ku hromům a bleskům má ruka nesahá,
necht' sem až k trůnu mému jich vzlétne odvaha!
Já vstříc jim vyjdu klidný a v divý války jek:
jen skanout nechám tiše svých zraků paprsek!*

*To pohled mojí lásky; ten jeden, jediný
hloub sáhne nežli blesky jim v srdcí hlubiny,
on vykoupí zas lidstvo a zemi posvětí
a člověk svému bratru zas klesne v objetí!“ —*

II

Podobných děl, jakým je kniha Vrchlického, podobných jí totiž směrem svým, je ovšem v literaturách již celá řada; také v literatuře české není naprostou novinkou. Reflexivní básník, píše-li o vývoji lidského ducha, musí začít dobou mytickou a končit problémem budoucnosti, je to přirozeno. Němcem Hermannem Lingem dostalo se myšlénkám těm nejmarkantnějšího, Francouzem Victorem Hugem nejvelkolepějšího výrazu, a titul *Legenda světa* nenaznačuje jiného obsahu než titul *Duch a svět*, arciže titul *prvější* vyznačuje obsah mnohem určitěji.

Po krásném prologu *Věkové přicházejí* nutně *Ohlasy pravěku*. Hřízy i krásy chaosu, vývoj pravěké země, „*Ahasver* prostoru“, vlasatice, prvotně čistý stav člověka, sbírání se lidských myšlenek v první pojem boha, první, kainská vzpoura lidská, mýtus otec poezie — splítají se ve věnec částečně jasně paprskový, částečně ale mlhavý. Mlhavost ta činí tento oddíl poměrně nejméně působivým oddílem. Jinak má se věc již s oddílem druhým, jenž lyrickým skokem nás přenáší do kruhu *Motivů helénských*. Význam jasného života helénského zdařilo se básníkovi výtečně podat hned v první básni *Sarkofág*. Uvnitř sarkofágu spí mrtvý, uvnitř je chará noc, ale na povrch vkouznilo umění veselý rej satyrů a nymf, věččených révou, chmelem a břečtanem; uvnitř smrt a venku pění se pohár a zář

smíchu. Zápas ducha s hmotou alegoricky znázorněn v básni Psyché a Satyr, lidská spanilost bohů řeckých básní Pan, vzlet řecké poezie ódou Hesiod a kliduplná rozkoš helénského života mistrovskou dithyrambou Zpěv Satyra. Tato dithyramba je perlou knihy.

Oddíl třetí, Osm legend středověkých, začíná vyličením katakombního života prvních křesťanů. Nová idea, deroucí se v lidstvo, musí se ještě skrývat před světlem, ano musí zápasit i se zradou (Tvář Jidášova). Avšak humanita znenáhla zase vítězí, Jarní zpěv Ahasvera je již provanut dechem smírným. Monoteism nepřestává v středověku na ideji křesťanské, rodí se vedle ní islám a značí se touž horoucností náboženskou — Legenda pouště. Přec ale jen z křesťanství vyvstává pravá renesance lidského ducha, učícího se hleděti na celý proud dějin lidských a vybírat sobě z něho mravní myšlenku základní (Dante — Vyhnan-ci). Básněmi Legenda o Antichristu, Socha, Klasy chudých a Na prahu ráje vyznačuje se nenáhlé vítězení čisté lidskosti nad dočasnými chmurami středověku, klíčíci sítě otázek společenských, rovnosti všeobecné, individuálního práva na život, a báseň oddíl ten zakončující, citovaná již Na prahu ráje, vyslovuje vrchní princip všeho posledními svými slovy: — „jen láskou žije svět“. — Poslední oddíl, Problémy, místy ještě poněkud detailuje a jinde zas zpovšečňuje myšlenky oddílu předešlého, až konečně doslov Neznámým bohům poukazuje nás zas k přírodě co k zdroji, z něhož lidský duch bráti bude vždy osvěžení nové, pokud vůbec lidstvo bude. Co se zrodilo, žij všemi stupněmi, dostup až samého ideálu života, pak dokonej —

*Den mladý sluncem na svět zírá,
květ zraje v plod a země šírá
jest pouze čiš, již v pěsti svírá
duch světa, k svým ji kloně rtům!*

Zajisté to obrovský kruh myšlének. Kolik oddílů, tolik myšlenkových vírů, kolik básní, tolik reflexivních směrů. Mladé oko básníkově hledí směle v zář kosmických idejí

a není jimi oslněno; nechává paprsky proniknout do nitra svého a zde vyvolávají bohatou úrodu. Ovšem duch básníkův neproniká všude ještě zcela jasem tím, ale je vidět již, že pronikne. Můžeme mu to objektivně vytknout, činíme tak na prospěch jeho a literatury naší. Ještě nemá Vrchlický všude dost uměleckého klidu, místy cítíme jakous nervóznost, krásná myšlenka ho chopí úchvatnou silou, celá bytost jeho dostává se do varu, bubliny-obrazy se hrnou celým povrchem a var překypuje. Tím se stává, že místo krátce působivého výrazu hromadí se třeba krásné, přec ale jen amplifikující verše, a když již básník řekl vše, co chtěl, dodá pak ještě něco. To bývá na škodu básnické krásy, a proto budiž na to upozorněn. Někde zas naopak přerývá náhle proud, kde by další vypravování bylo úplně na místě. Jsou to vady, jichž úrodný jeho duch v témž okamžiku se zbaví, kdy se jich vědom stane.

Vědom *vlastní silou*, neboť neočekáváme od individuality tak silné, jakou je Vrchlický, že ho slova kohokoliv jiného ihned přesvědčí. Přec ho upozorňujem na to, že zvýšenou *plastikou* děl svých jedině dojde plné dokonalosti. Kdo tak zručně, tak bohatýrsky vládne veršem jako on, potřebuje sobě dopřát jen klidu, aby plastiky dosáhl dokonalé. Ano, kdyby Vrchlický byl již starším, než je, musel by nás vůči jeho mistrovskému verši nedostatek plastiky při některé básni přímo překvapit, neporozuměli bychom tomu ani. Při krásné a *úplně jasné* básni Psyché a Satyr dodává nakonec ještě — morálku po způsobě Gellertově. Rovněž krásná báseň Tvář Jidáše trpí zas naopak náhlým koncem, příliš zběžně sebraným. Básním Kentaur a Vyhnanci dovedl by rovněž snadno dodat scházející ještě plastické výmluvnosti. Dovedl by toho zajisté, neboť například zas Legenda pouště je vzorem plastičnosti a uměleckého klidu. Nepokojná ještě tvořivost svádí ho někdy až k nejasnosti (například v konci básně Psyché), ba podhodí se mu i jednotlivý lapsus calami, například v básni První bůh, kde nalazáme verše:

Ráj stopen v světlo, v růžovém plál mraku,
lev honbou mdlý se tulil k šíji lvíce atd.

Kde je honec a honěný, kde sobě tedy můžem myslet krvežíznivost honcovu a bolestný strach jeho oběti, tam *není ráj*. Což ostatně podotýkáme jen mimochodem. Jakož také jen mimochodem budiž řečeno, že zvýšená autokritika by byla básníka snad přivedla k tomu, aby vynechal například báseň Vlasatice vzdor mistrně zvonivé její formě a báseň Dítě kejklířovo, jejíž myšlenka byla již velmi často a také líp zpracována.

Snad vytkne někdo, že také idey kosmické, vyskytující se v knize *Duch a svět*, byly již jinde a častěji, částečně též snad působivěji v básních podány. Ale na to jsme odpovídali již v prvním článku svém. Nemůžem reflexivnímu lyriku pokládat za vadu, rodí-li se jakákoliv reflexe u něho *znovu*, jako také jinému lyrikovi za vadu nevykládáme, že po statisících snad předchůdců nechává zas jaro a lásku na svůj cit působit nově; jen když je to skutečně jeho individuálně vyznačený, *nový* cit. A to třeba přiznat Vrchlickému, že prizmatem jeho ducha láme se každá skoro myšlenka tak, že z ní vyšlehoují naprosto nové poetické barvy. Něco té „podobnosti“ přichází ostatně také na účet, že Vrchlický je posud odchovancem moderní romantiky západní. Až Vrchlický svou pouť cizími světy dokoná — snad ji dokoná již —, vykoná na něm poezie světa slovanského, poezie to krásy nevyrovnané, doplňující a přetvořující úkol svůj a snad seznáme výsledky toho již dosti brzy. Slyším, že Vrchlický dopisuje nyní velkou báseň *Svatý Prokop*. Ovšem to doba zas mytická, nevalně vhodná pro jiné než pro romantiku zmíněnou, ale cesta ta, částečné aspoň zaměstnávání se s předměty domácími, vede přímo k poezii slovanské.

Vrchlický je vzácnou individualitou mezi námi. On je poetou nadšeným, poetou knězem. Pěje sice:

*Poezie! Mluvíš ze sna
v moře snů se stápějíc,
na řadrech ti pučí vesna
a na retu hudba plesná
příštím věkům zvoní vstříc;*

*ty jsi pramen, v němž se koupá
lidský duch, když bojem zemdlen!
Kéž tvá jedna krůpěj skoupá
svlaží rty mé, jedna jen!*

ale vpravdě drží plnou, kypící číši u rtů a na jeho pískách
skví se dýmavých krůpěj jako rosy.

NÁRODNÍ LISTY 16. a 18. ledna 1878

Slavnostní řeči dr. Karla Sladkovského

V podivnou, v markantní dobu přicházejí sebrané a vytištěné ty řeči Sladkovského! „V době smíření“, jak se dnům nynějším říká. Mnem si oči, ohmatáváme oudy své — kdybychom nebyli sami bývali živoucími, sotrpnými svědky všeho, co se dělo, ani bychom neuvěřili, že bylo vše to možno, co dělo se a co vyvolalo konečně tu „dobu smíření“. Ach ano — děsná nemoc lehla na český národ, palčivá, úmorná zimnice jím lomcovala, a chvěli jsme se, kdož jsme stáli u lože jeho. Vždyť jest bolest národa bolestí nás všech, v každém případě.

Jaká to byla doba roku 1860 a v letech blízce sledujících! Národ jako křišťál, slunečně čistý, bez nejmenšího zákalu. Tabule kovová, lesknoucí se, na niž mohla obratná ruka napsat hymny nesmrtelné krásy. Nadšení k nebi planoucí, jímž mohly se dokázat divy. Důvěra v budoucnost a v důvěře síla obrů. Národ se těšil ze svého znovuzrození a těšil se na svou budoucnost, on miloval sebe, a proto miloval každého poctivého člena národa. Byla to doba sluneční, o níž nejmladší generace nemá ani zdání, doba důvěrné lásky, doba slavnostní. Vyšli jsme si na Říp, na Kunětickou horu, z Prahy ven do jednotlivých sídel českých, ze širých vlastí do matičky Prahy — všude hody bratrské lásky — slavili jsme minulost a přítomnost, vidouce v obém budoucnost svou. Unášející řeči nás vítaly, a opakující sobě plamenná jich slova, odcházeli jsme nadšení.

Předním řečníkem na slavnostech téměř všech, hledaným a vždy hotovým, byl dr. Sladkovský. Sebrané nyní řeči jeho jsou jakoby slunečními paprsky zachovanými z doby oné a dojmají čtoucího zcela zvláště — i elegicky, jako každá upomínka na krásnou minulost. Objímají právě deset

let, posledním letopočtem je tu rok 1870 — pak nastal v národě obrat.

První řeč se ozývala při zasvěcení praporu zpěváckého spolku *Hlaholu*. Pečeť zaklení byla sejmuta se rtů českého národa. Bojácný, ostýchavý šepot přešel v hromově hlasné „žije, žije duch slovanský, bude žít navěky!“ Z rozvlněných prsou proudil se zpěv, na sto vlasteneckých spolků zpěváckých, jichž vzorem Hlahol, konalo po vlastech povinnost svou heslem „Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti!“ Cítili, že zpěv je ušlechtilou jich zbraní k účelům velkým, a rozuměli řečníku, když jim pravil: „Pějte nám všem o neuhasitelné lásce k věčné pravdě a k svobodě, jak přebývala v prsou otců našich, kteříž ani plamennou hranicí kostnickou odejmouti si ji nedali, ba raději v šíropustý hrob bělohorský složili kosti své, než od ní by byli upustili!“ — Brzy nato hřímala ústa Sladkovského na památné slavnosti *borovské*. Tam se byli shrnuli téměř nesčetní zástupcové *veškerého* našeho národa, z Čech, Moravy, Slezska i Slovenska, a celý národ se klaněl zesnulému velkému bojovníku, jehož život byl živoucím vtělením slov: „Nestrachujte se oněch, kdož tělo usmrcují!“ Klaně se mánům Havlíčkovým klaně se národ velkým zásadám *Ducha Národních novin*, jimž Havlíček byl věnoval život: *svobodě občanské, svobodě náboženské, svobodě národní*. — Oslava Hanky co nálezce Rukopisu v *Hořiněvsi* i oslava Rukopisu samého v *Králové Dvoře* promluvila k národu o pravdě, že život jeho bujně pučet může jen z kořání — z ducha jeho vlastního. Starobylá poezie národní, jakoby všem národům slovanským stejně vlastní, dokazovala jednolitost celého slovanského kmene. Z té poezie starobylé přišlo nám osvěžení celé literatury naší, ba vyrostl pravý směr její. Ovšem se byla v čas slavnosti hořiněvské literatura česká již zdatně vyvinula, vědomí české a slovanské bylo již silné, a starý Palacký, pohlížeje tam slzami omženým zrakem na jásající zástupy a mluvě k nim chvějícím se hlasem, mohl říci: „Velebím dnu dnešnímu; přesvědčilat se duše má, že národ žije, kypí a překoná věky!“ — Kdežto pak při slavném, součinnosti národa *světově slavném* položení základního kamena *Národního*

divadla národ náš v umění již veškerém nadšeně vstoupil v zápas s veškerými národy ostatními, dokázal rovně oslavou *Husa* a *Komenského*, že šij svou sklání před velikostí *všech humánních snah*, že chce stát se duševní prací svou vzorem, učitelem a nejplatnějším dobrodincem lidstva. — Byly to krásné časy, a řeči Sladkovského jsou zrcadelný odlesk jejich!

Slavnostní řeči Sladkovského jsou v české literatuře prvním úkazem druhu svého, první knihový soubor českých řečí světských, politických. Příjemný jich často polemický ráz zakládá se v bojovném rázu politických řečí vůbec — nebyloť by zajisté řečí politických, kdyby nebylo boje. O řečnické ceně jich stačí několik slov. Tenkrát byl národ náš v plném, a jak vojevůdce Žižka říkal, „veselém“ boji parlamentárním, řečníků dobrých, ano výtečných měli jsme dost, mělit příležitost se vyvinout — jinak, smutněji by to vypadalo dnes! — a Sladkovský náležel mezi první z nich. Jeho řeči, ač vedeny s přesností akademickou, jsou přec prosty *pouhé* snahy po zevnější uhlazenosti, takzvaného krasořečnictví. Jeť Sladkovský také co řečník demokratem a každá jeho řeč je dokladem, že měl ostrý Hegner pravdu svými slovy: „U aristokratů najdem spíš krasořečnictví, u demokratů spíš výmluvnost.“ Rosteť výmluvnost z pravdivého přesvědčení. „Marny by byly myšlenky třeba velké a skvělé, kdyby z nich nevanula celá duše řečnickova,“ — a Sladkovský nepronese slova, jež by nezachvívalo celou duší jeho. Železná logika buduje veškeré řeči jeho — však se o té logice odpůrcové naši přesvědčovali i při jeho řečech neslavnostních! A jeho řeči slavnostní jsou ozlaceny předně tím, že všude v nich skví se nadšení *všeslovanské*. Z každé z nich jako by znovu vyznívala známá slova jeho: A jako Říman dospěl druhdy v starém světě k tomu, že s hrdostí krácel celým světem a všude hrdě mohl zvolati: „Jsem Říman!“, — tak nechť v novém světě dospěje Slovan k tomu, aby s tímž pocitem volal všude: „Jsem Slovan!“

J. N.

Starý pán z Domašic, povídka Ferdinanda Schulze

Pořád ještě vychází toho u nás málo ve výpravném oboru. Původní povídka, novela, román, totiž *dobrá* původní povídka atd., jsou zjevy téměř ještě řídkšími než svazek dobrých původních básní. V románovém ohledu je u nás číselně ještě hůř než u Němců — a tam je zcela pěkná, rozlehlá poušť. Nemůžem ani říci, že by alespoň každý měsíc vyšla u nás výpravná jedna kniha dobrá — opakujem jen dobrá, o hned výtečné bývá i jinde a ve velmi dlouhých mezerách zle. Ať se ale nikdo nemýlí, že i kdyby byla každý měsíc jedna kniha taková, stačilo by to již na ukojení oné čtenářské žízně, která je po celém vzdělaném světě stejná! Takový čtenář a čtenářka s vyvřelou chutí a dostatkem času je postrachem všech půjčoven, je žhavým kamenem, na němž objemný svazek zasyčí jen jako kapička. V tom musíme hledat jeden z hlavních důvodů, proč nárek, že se u nás čte tak mnoho německy, přenáší se z decenií na decennie. Máť německá literatura alespoň dost překladů, sebrala již takměř ze všech literatur, vyjma slovanskou, povídkové plody v širé jezero, jež je s to uhasit i největší žízeň. A hlavní věcí při tom je: ty překlady jsou *laciny*. My ale nemáme ani jediného podniku, jenž by lacině dával podobné překlady v číselném *dostatku*, — neboť Matice lidu, Libuše atp. několika svými svazky ročně nestačí. Nám schází takový podnik, jakým bylo německé Belletristisches Ausland. Ovšem je otázka, zdaž jsme cos podobného již nezapásli; podobát se alespoň, že doba laciného papíru a nízké sazečské taxy minula provždy.

Matice lidu také v románovém oboru pomohla již mnohým dobrým. Laboulaye, Verne rozšíření v impozantním množství exemplárů, rovněž výtečné romány Světlé a markantně vedené povídky Šmilovského. Nyní píše pro Matici také Ferdinand Schulz. Upřímně řečeno, v české novelistice postrádali jsme již dávno pera Schulzova. Jakkoli je Schulz ze spisovatelů nejpilnějších a vše, co píše, má do

sebe noblesu nadaného a obor svůj naprosto ovládajícího literáta, zdálo se nám přece vždy, že vlastně v novelistice mohl by sobě i nám prospěti nejlíp. Pamatuju se, když jsme s Hálkem redigovali Květy tenkrát ještě neilustrované a v nich uveřejnili dvě z delších novel Schulzových, jak všeobecně se tyto líbily. Náležely v řídký u nás obor novel salónních, překvapovaly svým elegantním slohem, pravdou a jemným citem pro psychologické podrobnosti. Od té doby Schulz co novelista ustoupil do pozadí — a je toho rozhodná škoda, hlavně ale tedy pro vyčerpávání českého života salónního, pro nějž máme pracovníků tak málo. Nyní Schulz vystupuje co novelista poznovu, Matica lidu vydala již jeho Starého pána z Domašic a připravuje dílo jeho druhé. V povídce již vydané vystupuje Schulz ze salónu a z města ven na český venkov, kde ovšem klíčí a rozpíná se hlavní život náš.

Je to povídka v základech i v provedení prostá. Starý pán z Domašic je starým mládencem. Byl dlouho, velmi dlouho „mladým pánem“ domašickým, dokud vůbec jeho otec žil; snad as do padesátého roku. Kajetán Zeman — tak zní jméno jeho — byl od dětinstva povahy senzitivní; on nedbal novošlechtického svého stavu a žil vždy život vniternější. Zápas s otcem, na šlechtictví hrdým, nesamostatnost až téměř přes mužná leta, život v lesích udržely a zapevnily ho v senzitivnosti, a když konečně stal se pánem statků sám, zařídil si život nenápadně, ale přece rozhodně originální. V jeho jizbě, náradím ze zbytkův zrušeného kostela vyzdobené, mají kuřata a ličata stejné právo s ním, on je strážníkem vlastního svého správce a ten mu řídí celé hospodářství polní, kdežto pan Kajetán sobě ponechal správu lesů, „aby jim nijak nebylo ublíženo“. K lesu přilnul celou duší svou, bylť ochranou mladých jeho dum a svědkem krátkého jeho životního štěstí. Vždyť pan Kajetán také byl miloval, a to tajně dcerku chudého pilaře. Dcerka umřela porodivši dítě, jež zůstalo u dědečka, — dědečkovi i ostatnímu světu zůstala věc neproniknutelným tajemstvím. Jediní zasvěcenci byli správce Zemanův, hospodyně jeho a vzorný farář v Borovanech, kde vedle Zema-

nova otce pochována matka Frantinina. Farář a Zeman jsou tuzí přátelé. Frantina během let vyrostla na krásnou pannu, nastává nutnost, aby byla z lesního sídla svého uvedena jinam. To spadá v tutéž dobu, kdy farář borovanský přesazen do Slavětína a nahražen jiným. K radě svého kněžského přítele beře Zeman Frantinu do zámku domašického. Nemá dost síly, aby se jí, která ho miluje co dobrodince svého, přiznal, že je otcem jejím; ponechává to času. Avšak příchod blízkého příbuzného, světáka, a některé kroky nového faráře změní věc jinak a z idyly hrozí se stát každý okamžik tragédie. Povídka Schulzova je ale Maticí rozšířena již co nejhojněji, netřeba děj vyprávět podrobně a dodávám jen z posledních slov její: „Dcera ztratila otce právě té chvíle, když jej poznala.“

Vcelku zajisté děj jednoduchý. Také je rovněž jednoduše veden, bez hledaných romanciérských přídavků, a napíná přec! Čtenář sleduje povídku s oním chvěním, které sprovází čtení každé povídky dobré, přičítá je snad tomu, že se podobně stává vždy, když v povídce se jedná o osud dobrých lidí, snad také celkovitému povídky elegickému tónu, a zatím podlehá účelnému umění vypravovatelovu. Schulz v Pánu domašickém neklade ani tak váhu na plastičnost osob, jako na plastičnost přírody a v tom směru vyvedl zde některé obrazy rozkošné. Děj se vyvinuje hlavně buď na polokostelním, hlubokým lesem obklopeném zámku domašickém, buď na úpravném, stromy ostíněném hřbitově borovanském. Zde i onde klenbou šumících stromů modrá se poezie.

Z jisté strany vytýkala se Schulzovi kvůli té povídce „tendence“. Poněvadž líčil jednoho z obou kněží co odchovance moderního jezovitského směru, tedy co jednoho z kněží, na jakéž sobě lid náš v novější době tak často stěžuje. Rovněž tak by mohl někdo, jinému extrému holdující, Schulzovi vytknout tendenci klerikální, neboť v druhém z obou kněží líčen člověk vskutku ideální. Schulz však líčil prostě lidi, jací jsou, — a na světě jsou lidé různých povah v povolání každém. Ovšem bývá do povídek vpletena tendence velmi často, a nenáležím zrovna k těm, kteří ji

nazývají „kůrovcem, jenž ničí strom poezie“. Spisovatelé rádi staví do románů lidi, kteří pronášejí a skvěle zastávají názory jejich vlastní, třeba lidi, kteří se vzornou neohrožeností říkají i bohům pravdu do očí. Nenalezám nikde cos podobného v povídce Schulzově. Ovšem — jednu tendenci měl Schulz přec: napsat dobrou povídku. A tu napsal.

J. N.

NÁRODNÍ LISTY 14. a 22. srpna 1878

NEDOKONČENÝ OBRAZ

Román od Antala Staška

Máme již pěkný růženeček dobrých, ba výtečných novelistů. Mezi ně vstupuje nyní také Antal Stašek. Krok jeho je pevný, oko hledí sebevědomě k cíli a „cestovní jeho výprava“ je taková, jaké si romanciér vůbec jen přát může: vzdělanost hluboká, myšlenka samostatná, bystrý zrak pozorovatelův, mravní opravdovost, k tomu pak dostatek vynalezající, spojovací fantazie. Již četné jeho práce veršovnícké, jichž většina dosud uveřejněných je výpravná, měly na sobě pečeť romanciérského talentu — platí to zejména o fragmentu široce založeného Václava, románu veršovaného. Rozhodně ale osvědčuje se talent ten v Nedokončeném obraze, a lze nyní již zcela určitě říci, že Stašek vynikne jak v románu sociálním, tak v žánru; snad se to osvědčí v dílech rozrůzněno, snad se to v příštích dílech Staškových spojí v ladný celek.

Spojování obou směrů děje se již v prvním tom díle jmenovaném, ač není zde amalgám ještě úplný a směr směru vadí. Žánr zde skoro vítězí nad románem. Jeť to právě *první* dílo. Každý spisovatel hledí svého prvorozence vyšperkovat veškerým skvostem duše své. Co kdy v životě pozoroval, co kdy sám hluboce promyslel a procítil, vše hledí spojit v jediný celek. Jakož pak život *každého* je mozaikou, má také první ten otisk jeho ducha vždy pak na sobě ráz poněkud mozaikový. Chtěje podat spisovatel velmi mnoho, podá pak příliš mnoho — totiž v tom smyslu „příliš“, že přímo plýtvá bohatstvím svých zkušeností a svých myšlenek. Umělecká kontura mizí našemu zraku někdy pak pod tou silou naspaných skvostů.

A vpravdě a ryze uměleckou konturu dovede Stašek provést. Hlavní jeho hrdina, kněz Petr Labský, vystupuje před nás v úplné plastice. Je to povaha démonická, řadící se

v druh „povah záhadných“, dle kresby Staškovy jí ale rozumíme. Labský je muž řídké síly, muž násilný, jehož jen násilí zase zmůže. Muž, který by v poměrech a v době příhodné nezlomnou energií svou dokázal pravé divy, jenž ale postaven mezi lidi slabé a do doby malé, nějaký čas se otlouká v životě těsně omřížovaném, otlouká až do jizev, a pak samovolně se sevře mříží ještě těsnější. Pro podobné povahy je „rozkoš utrpení“ v jistých případech přímo životní potřebou. Boj s jinými, slabšími je unavuje, podnikají tedy boj sami se sebou. Utrpení rostoucí z malých poměrů rovněž je unavuje, protiví se jim, vyvolávají tedy utrpení nové, kupí je na sebe téměř instinktivně, a pod tou tíží, nešenou silným sebevědomím, je jim pak volně. Totiž tak volně, jak podobným individualitám, které by i po nejkrutější velké bitvě vyvolali si hned zas bitvu možno-li ještě větší, vůbec kdy volně býti může. Labský byl lékařem a stal se knězem, ač nevěří. Byl světákem a stal se vesnickým kaplanem, ač dovedl by i nadál vzdorovat celému velkému světu. Ten vzdor jej sprovází také na tichou vesničku, vzbuzuje mu zde samé nepřátely, až vyvolá násilný konec jeho života.

Jediný je na takové individuality kouzelný prut, jenž démony jich udřímá, a to kouzlo má jen láska. Také Petr podlehá kouzlu tomu. Petr miloval již často, málo ale šťastně; nyní miluje znovu, po slečinkách miluje prostou domkářovu dcerku. Poddává se elementární síle přirozené povahy ženské. Verunka je čistě ženská kresba a připomíná nám nejkrásnější horské postavy ženské, jaké nám nakreslila Světlá. Verunka miluje kněze, kněz zápasí s láskou svou, tuše, že by mohla dívku učinit nešťastnou; ale děvče zvítězí bezohlednou svou náruživostí, pravdou své lásky, kněz odhodlá se uprchnout s ní do Nového světa, vše je již připraveno, vtom je dostihne osud tragický a sklátí oba. Láska přeměnila Verunku z pouhého takřka dítěte na heroickou ženu, z prosté, nevědomé vesničanky na zjev slibnými svými talenty oslunující, vtom připadá konec jejího života, žena, talent nemá příležitosti k dalšímu osvědčení se — Verunka je ten „nedokončený obraz“.

Duševní zápas Petrův a Verunčin je vylíčen s řídkou hloubkou psychologickou, jakož vůbec Staškova kniha je plna psychologicky hlubokých jednotlivostí. Poukazujem-li zde zvláště na rozkošně líčený rozvoj přátelství mezi farářem a kaplanem, vybíráme tím jen jednu a vedlejší z jednotlivostí těch. Přední požadavek dobrého romanciéra, psychologie, je tedy zde. Také ale ostatním požadavkům činí se zadost. Zauzlení je duchaplné. Minulost Labského a jeho někdejší láska k Žofii, napotomní baronce Holinské, minulost starého faráře a poměr jeho k Labského matce Kristýnce poskytují situace vpravdě romantické. Totéž lze v jistém ohledu říci o figuře zpustlého, geniálního malíře Damiána, avšak jeho vměstnání do děje má přec jen ráz poněkud násilný. Činíť Damián dojem, jako by ho byl spisovatel uvedl později do děje jen proto, aby mu mohl do úst položit ještě jisté aforismy filosofické, sociální a literární, jichž by tu byl jinak umístiti nemohl.

Dobou románu je čas po roku 1848. Doba tedy, kdy se o našem venkovském lidu říci mohlo s barónem Holinským: „Ubozí sedláci *neznají* módy a sami *vyšli* z módy.“ Kdy vládla jen ta buržoazie, „protivná i v ctnostech svých, sprostá, sobecká, špinavá“. Spisovatel líčí dobu tu a syny její, z nichž posud mezi námi straší exempláry četné, rysy markantními, nemilosrdnými. Někdy se vyšine na soud takové ostrosti a příkrosti, že až zabolí. Ale všude přec z toho vysvítá ohnivá, krvavá láska k lidu.

O té lásce svědčí také ty četné žánrové figury, o nichž jsme se již zmínili, že zápolí co do zajímavosti s hlavními osobami románu. Jsou to vesměs krkonošští horalé, individuality různé, hluboké, jež Stašek vyňal patrně ze samého života po horských samotách se vyvíjejícího a obmyslil opět již plastikou rozkošnou. Je tu celá galerie originálních, vysoce zajímavých postav. Starý Hájek, Verunčin otec, jenž pevně věří, že „čtvrté pokolení je vždy nezvedeno“, a ve fatalistickém tom přesvědčení přemáhá a přežije i celou řadu neštěstí rodinného. „Zdálo se, že každá bolest naň svalená ryla vrásky pouze do jeho čela a žádných do jeho duše.“ Dále škodolibý starý výminkář Blažek, tak starý, že

mu i nejstarší lidé říkali „dědečku“. Pak „pátral“ Krulich, také „pastor“ nebo „filosof z Doubí“ zvaný, novinář, ctitel Havlíčkův, nepřítel katolických kněží, jenž celou ves na evangelickou víru převést chce, v celé vsi ale byl „jediný, jenž své ženy nepral“. Pak Kocourek, vlastně Toman, „svého řemesla náramný silák, starý forman a vášnivý koňák“, nepřítel železnic, neznaboh, dobrý člověk, který ale se procesuje se svým sousedem již po dvacet let a pro ten proces pořád stěhování se do Ameriky odkládá. Jíra Koutecký, truhlář, jenž byl četl Lamartinovy Girondiny, od té doby v dílně své k ženě, kocouru, hoblíkům atd. vášnivé řeči mívá a mezi svými současníky ideál svůj, svého Vergnianda, hledá. Antoš Kolínů, vůdce procesí, zloděj kuřat, škodolibý, dobrý chlap. Atd. Celá galerie, každý z nich pravý skvost. A každý by byl stačil na celou novelu.

Jako lidi, rovněž obratně popisuje Stašek krajinu. Zvláště v líčení zátiší, pak světelných efektů má ruku velice obratnou. Slovo je ho vůbec v řídké míře poslušno, vždy má Stašek pravý výraz pro svůj cit a pravý význam pro předměty příznačné. Stašek má svůj individuální sloh, který se ihned stává čtenáři příjemným. Je to sloh čistě český, správný, a některé poklesky — arci nečetné — rádi bychom proto započítali jen mezi chyby tiskové, jimiž se kniha bohužel až hemží.

Hned první romanciérský krok Staškův je tedy šťastný. Zralost v Nedokončeném obraze se zrcadlíci slibuje nám díla absolutní ceny.

J. N.

NÁRODNÍ LISTY 16. listopadu 1878

PATNÁCTILETÝ KAPITÁN

Román Jules Verna

△

Svazková řada Vernových spisů jde již donekonečna. Nebudem opakovat všeobecnou charakteristiku jeho děl, na tomto místě velmi obsírně podanou. Také ne šíře výtku učiněnou mu již pro přechvacování se, pro přečerpávání sil, zkrátka pro příliš zjevné výdělkářství. Ale chcem při nejnovějším díle jeho poukázat k tomu, že proud romanciérské činnosti jeho valí se již zcela zpět do širých vod těch, z nichž vyrůstá bohatě kultivovaný druh *nejobyčejnějších* senzačních povídek francouzských. „Senzačních“ tím, že líčí utrpení lidské — nahodilé totiž — způsobem co nejvýmyslivějším.

Čtenář rád po podobných knihách sáhá, zvláště čtenář obyčejný. Je tak příjemno nechat se lechtat neštěstím cizím, cítit při pohodlném čtení a ve vytopeném pokoji trochu s sebou, co líčení hrdinové venku v bouři života zkoušejí, litovat jich, mít sama sebe za dobrého, soucitného člověka. Vždyť přitom se nejeví žádná škodylibost, žádná jiná vlastní naše stránka zlá, čtem-li rádi o utrpení cizím, je to v té knize „beztoho jen samá bájka“! A vždyť je to vskutku pravda, že cítíme všechno živě s sebou, že čtenář mimovolně substituuje vlastní osobu svou namísto románového hrdiny, že je s ním stejně trpělivým, stejně duchaplným, stejně hrdinným — ba ještě hrdinnějším a duchaplnějším! Už to je od nás přece hezké, že cítíme s lidmi, aniž — by nás o to prosili.

Francouz vyhovuje v tom ohledu choutce naší co nejochotněji. Obeře-li sobě k tomu účelu nějakého hrdinu, trápí ho tak obratně a s takou vytrvalostí, že nemáme výtky. A činí to stejně obratně, nechť zvolí formu dramatu nebo povídky. Také ta dramata nazývají se „senzačními“. „Senzačním“ dramatem například jsou Dva sirotci, kde slepé děvče stane se otrokyní sprosté pařížské žebračky a dětsky

čistá její duše přetrpí muka neskonalá. Nebo Kurýr lyonský, kde kvůli nahodilé podobě tělesné bezúhonný muž trpí za sprostého vraha, baže i za něho popraven (český vzdělavatel kusu toho vysvobozuje ho alespoň v posledním ještě okamžiku z rukou katových). Vzácné to umění! Myslíme-li v některém aktu, že tortura už nemůže být ani krvavější a hrůza že už dostoupila svého vrcholu, musíme v aktu následujícím se nechat vytočit ještě o několik set metrů výš. A rovněž se děje od kapitoly ke kapitole ve francouzském „senzačním“ románu.

K těm mučitelům, otrokářům atd. dal se ale teď také Jules Verne, a to cele. Jeho nejnovější spisy měly by místo v červeném šagrénu být vázány vesměs v husí kůži. Ta tam je ona původní snaha, která Jules Verna učinila slavným. Básník má, jak známo, také na vědu, jako na vše ve světě, plné právo, a v tom směru vynalezl Jules Verne nové Kolumbovo vejce. Skvělou fantazií nadán zmocnil se známých již zákonů fyzikálních, fakt historických a objevů zeměpisných, zapředl do nich osudy vymyšleného člověka a vzdělal nový druh románů, jež sám nazval „cestopisy neobyčejnými“. Neobyčejny byly zajisté osudy jeho hrdin, především směle, až do krajnosti vyčerpávanými vědeckými hypotézami; ale povídky ty poutaly tou svou smělostí, hlavně svou vědeckou propracovaností, poučovaly, uspokojovaly — jeť titánský boj člověka uvědomělého, zkoumajícího s přírodou nejmodernějším bojem naším, bojem téměř nerovným, do něhož se ale pouštíme přece s plnou nadějí na konečné vítězství, a hrdinové Vernovi byli vskutku vítězi i tam, kde se duch jejich — mýlil. V mýlce té býval právě největší půvab všech Vernových povídek. A mýlka ta eticky nikoho nebolela, trpěl-li hrdina, bylo to jaksi vždy utrpení samovolné, podnikavé v zájmu vyšším — tedy nejen moment vědecký nebo zábavný, nýbrž i estetický. Takž Cesta k měsíci, Kolem měsíce, Ku středu země, Dvacet tisíc mil pod mořem, a nověji problýsknul směr ten pěkný poněkud také ještě v Cestě světem slunečním, ač již dosti povrchně pracované. K té povrchnosti svedl Verna velký úspěch prvních hned jeho děl a každému francouz-

skému spisovateli vtělená touha po rychlém zbohatnutí z literární práce. Následující spisy jeho byly již jen pouhým kupením různých dat, třebaž o sobě zajímavých, přec jen poezií neprodchnutých. Namísto poetického výmyslu, těšícího a zajímavějšího, avšak vyžadujícího i u nejplodnějšího spisovatele přec jen vždy kusa času, nastoupilo pouhé sestrojení „senzační“ bájky, s tendencí trápivou a omrazující. Takž v Chancelloru, Strogovu, nyní zas v Patnáctiletém kapitánu. Máme tu co dělat s všemi možnými darebáky, vrahy, lupiči, zloději, ba i otrokáři, a ti lidé určují činy svými osudy hrdin hlavních, ba stávají se někdy i mimo vůli spisovatelovu sami hlavními hrdinami. Ovšem — scénérii Jules Verne změnil. Oběť jeho nejsou trápeny v sklepech a žalářích pařížských, nýbrž na širém moři, kdesi zas uvnitř Afriky nebo tak někde, Jules Verne užívá teď zkrátka mnohem rozmanitějšího mučivého aparátu než jiní a sbírá jej po světě, kde jej najde. Není v tom nový — Sue ho ve Věčném židu předešel, a není šťastný — dávno již přečerpaný žánr „románů o mořských loupežnících“ směřten alespoň v několikerém ohledu nadobro diskreditoval.

Avšak — ani tato vada není vadou jedinou, plynoucí z té povrchní práce. Nejhorší je snad to, že figury Vernových románů se opakují. Vytkli jsme již jednou, že ve všech románech Vernových opakují se hlavně figury dvě: mladý nadaný hoch a učenec podivín. Ten učenec je hned v *prvním* díle jeho, v *Cestě ku středu země*, a je tam vzdor podivínství svému postavou sympatickou; také ten mladík se tam již nalézá, ale je ještě z masa a kostí, je zamilován, v každém ohledu „mladý člověk“ s výborností svou i chybami svými! Od té doby se stal učenec ten pořád — hloupějším a ten mladík pořád — mladším a geniálnějším. Jako by Jules Verne, aby vůbec nějakou změnu vyvolal, stavěl ty figury před různě broušená zrcadla, z nichž jedno prodlužuje a druhé rozšiřuje. V *Tajuplném ostrově* je ten mladík už tak něčím jakoby v kůži šestnáctiletého hochy vázaným slovníkem naučným. A v *Patnáctiletém kapitánu* je ten mladík už hlavním hrdinou a onen učenec hotovým blbem.

„Bylo to dne 2. února 1873“, když se nevelký koráb Poutník nalezal — tam kdesi v australských vodách. Poutník byl vyjel z přístavu aucklandského na Novém Zélandě. Vracel se z lovu velryb, avšak letos byl lov jen málo vydatný a mužstvo bylo v dosti mizerném rozmaru. Celé to mužstvo skládalo se ale jen z kapitána Hulla, pěti námořníků a jakéhos námořního kadeta, patnáctiletého Dick Sanda. Také byli na palubě pasažíři: paní Weldonová, choť majetníka lodě a kupce v San Francisku, její pětiletý synek Jack a její strýc Benedikt, zmíněný blb, takto entomolog.

Počasí nebylo plavbě příznivo, plavili se pomalu a zeměpisně vzato výš, než šla obyčejná cesta lodí z Austrálie do Ameriky ploucích. Jednoho dne se jim ale přihodilo, že přistihli na moři lodní trosky a ve vraku velkého živého psa a pět položivých mouřenínů. Tyto přivedli k sobě a vzali je na vlastní loď. Jakmile spolu zachráněný pes přišel na palubu Poutníka, ihned se zuřivě vrhl na Negora, lodního kuchaře. Stíží ho odtrhli. Každý viděl, že ti dva se znají od dřívějška, ale odkud? Útoky psa se opakovaly při každé příležitosti. Mouřenínové, svobodní to Američané, kteří byli na vraku jinou lodí přejetého korábu zůstali, nevědouce ani, zda kapitán nešťastné lodě i s mužstvem se při oné srážce zachránili či utonuli, sdělili jen, že záhadný pes se jmenuje Dingo. Na obojku jeho byla písmena „S. V.“ a písmena ta znal Dingo tak dobře, že když sobě malý Jack hrál s dřevěnými kostkami, na nichž bylo napsáno po jednotlivé písmeně, pes vždy si vybral kostky s S a V a postavil je stranou.

Kdo ale byl Negoro? Na lodi ho vlastně nikdo neznal. Byla nouze o lodního kuchaře a přijali hlásícího se. Jules Verne nechává hned od počátku prosvitávat, že to hotový darebák. Zloděj, vrah, agent otrokářský, sotvaže uniklý šibenici a bagnu. Chlap schopný všech možných špatností na světě, jakož se měl také Poutník co nejdůkladněji přesvědčit. Stalo se, že na plavbě přistihli velrybu. Kapitán Hull, aby zásoby rybího tuku doplnil, vybral se s pěti svými námořníky na lov; zahynuli při tom všichni. Nyní se stal patnáctiletý Dick kapitánem. Nebyl sice doučeným

námořníkem, ale věděl dost, aby loď dovedl zavést do Ameriky zpět. Kdyby nebylo bývalo špatnosti Negorovy! Negoro zkazil kontrolující busolu a jediný zbylý kompas zmýlil tím, že tajně podložil kus železa. Dick vedl místo do určitého přístavu loď kolem jižního cípu Ameriky — k pobřeží afrického, a sice na břeh otrokářské Angoly. Loď se rozkotala, všichni musili se utéci na pevnou zemi.

Tu se jim objevil jakýs Harris, Američan, přítel Negorův a agent otrokářský jako tento. Vedl je pod všelijakými záminkami dovnitř země, tváře se, jako by to zde byla vsutku Amerika jižní, a sice stát boliviánský. Deset dní je vedl. Různé zjevy přírodní, hlavně zvířena prozradila Dickovi, kde se nalezají (hejno žiraf jim Harris například vydával — za pštrosy!). Harris zmizel. Dick nyní chtěl co nejrychleji přispíšit pochod k mořskému břehu zpět. Překvapení strží oblaků musili se utéci do mraveniště, pevného to hlíněného zvonu zbudovaného velkými „mravenci bojovnými“. I sem vnikla náhlá povodeň a musili se vrchem zvonu proklubat, aby se neudusili. Ale tu jsou jati od bojovníků domorodých, eskortujících právě zjimané otroky a navedených Negorem. Běloši oddělení od sebe. Černoši vřadění hned mezi otroky ostatní. Vyjma jednoho z nich, Hērakula, chlapa báječné síly, který se vyrval a uniknul.

Zajatci dohnáni do Kocondy, sídla nigerského krále a také sídla otrokáře Portugalce Alveza. Právě je velký trh. Mouřenínové Poutníkem zachránění prodáni zároveň s černochoy ostatními. Dick, jenž zde s Harrisem se setkal jej probodl, uvržen do vězení a má čin svůj pykat životem. Tu se ale přihodí něco ještě osudnějšího pro Dicka. Král, sprostý ochlasta, shoří vnitřním zánětem líhovým. Velký smutek osiřelého národa. Vykope se mu hrob na dně řeky, dají se tam živé jeho ženy i jiné oběti, mezi nimi zmučený, ke kolu přivázaný Dick. Řeka se pustí zas do dřívějšího svého řečiště, hrob zakryt vodou. Je teď po patnáctiletém kapitánu? Bůh zachraň! Dick — ale dříve ještě několik slov!

Paní Weldonová, malý Jack a strýc Benedikt byli internováni do dvora Alvezova. Zde Negoro přiměl paní, aby napsala svému manželvi list — výkupné: 100 000 dolarů.

Negoro odešel. Hned nato ale Herkules, za čaroděje převlečen, osvobodí paní Weldonovou s ostatními a svede je zas s Dickem dohromady. Bylť Herkules podkopal kůl, k němuž Dick přivázán, voda vynesla jej na povrch a Herkules Dicka vylovil.

Nyní nastala cesta po lodičce listím maskované k moři zpět. Plna nových útrap, nejmáhnějšího nebezpečí, prapodivných náhod a ještě obdivuhodnějšího vykoupení.

Setkají se s lvy a jinými dravci.

Item zas s Negorem. Negor zabije Dinga. Dick zabije Negora, a to na témž místě, kde druhdy Negoro byl zavraždil Dingova pána.

Lidojedi je přepadnou a Dick jim ujde jen tím, že se spustí ohromným — vodopádem dolů. Nestane se mu nic, pranic, to se rozumí, a —

— pojednou jsme v San Francisku, v domě Weldonův, a paní Weldonová připíjí vděčně „na zdar patnáctiletého kapitána!“ Jsou tu pohromadě všichni, až na Dinga; mouřeniny byl pan Weldon vykoupil z Madagaskaru zpět.

Dosti naivně se ptá Jules Verne na konci: „Není to pravý zázrak, že mimo Dinga vyvázli všichni?“

SYMPHONIE

Básně Jaroslava Vrchlického
1878 (J. Ottovy Salónní bibliotéky č. 5)

V poetické produkci je u nás proud, o němž mimočeský literární svět nemá ani tušení. Lidé nejbližší nám zeměpisnou polohou si nás nevšímají z oné zášti, která po tisíceletí již jako moře valí se mezi námi a nimi, právě teď je zase rozbouřeno a vlny metá až k nebeským hradům; nejbližší nám krví jsou zas zabrání vlastním politickým bojem a kvasem: nemůžem se tedy divit, že svět vzdálenější ví pak o naší činnosti ještě méně. Dnešního dne není ovšem apodiktickou více nutností, aby byli mezi námi a národy vzdálenějšími jací (ovšem vždy vítaní) prostředkovatelé; avšak výhoda ta má na ten čas platnost jen teoretickou, v praxi činí panující právě *světová*, politická vřava překážky prozatím nepřestupné. Až tyto zmizí, nynější literární snahy naše — tolik si troufáme tvrdit — ani nemohou se minout s uznáním. I když zcela chladně měříme literární produkci svou, můžem směle říci: produkci například nynější německé že se vyrovná, ba že ji váhou svou překonává. Arci jsme poněkud ještě jednostranni, v lyrice i v epice převládá směr reflexivní, v jiných oborech pak vyskytují se dobré zjevy posud přec jen řídké.

Mezi nejčastěji čtená jmena náleží i jmeno: Jaroslav Vrchlický. Ten je jedním z nejplodnějších. Nepravíme: nejplodnější; neboť o co ten onen druh jeho veršem píše méně, nahraňuje zas prózou, Vrchlickým posud nepěstovanou. V jiném pak směru nehodláme mezi ním a jinými činit porovnání žádné, ba ani je činit nemůžem. Třeba považovat za štěstí, že právě nyní v básnické literatuře své máme *několik rozhodných individualit*, a taková chce každá být uvažována pro sebe.

Ovšem ale, bérem-li zde Symfonie v úvahu, nemůžem

na ně hledět jen, jak se jeví o sobě, nýbrž jak se mají alespoň k celé básnické individualitě Vrchlického, — zkrátka, my musíme vyznačit, které místo zaujímají mezi ostatními samostatně vydanými, básněmi naplněnými knihami a knižčkami jeho, jichž je (s překlady) posud již asi osm. Během as čtyř let! A teď slyšíme, že Vrchlický hotuje již zase celou řadu dalších publikací, *Mýty* (Sv. Prokop, Šárka atd.), *Eklogy* ajj. Věru že kritika produkci jeho sotva stačí! Ale stačit jí musí, jeť Vrchlický příliš cennyplným zjevem a naskytá se důležitost sledovat ho krok za krokem, i kdyby byl ten krok snad někdy jen krůčkem. Že zde během *Symfonie*, děje se proto, že jiným dílům jeho byl pisatel této statě již jinde práv.

Vrchlický se dodnes jevil co básník rozhodně reflexivní. Směr jeho reflexe je tentýž, který se jeví v poezii všech moderních národů: směr humánní. Humánnost ta má okruh obrovitý — „nic lidského nepovažuje sobě za cizí“ — mytická minulost lidská, utěšený vzkvět i přirozený odkvět jednotlivých národů dávných, převrat „starého“ věku na věk „nový“, zahynutí Olympů jednotlivých a vítězství všeobecné idey křesťanské, splývání všech národů v jediný duchovní celek, obrovský zápas lidstva s přírodou a kroky jeho na opanování všech přírodních sil, individuální zápasy zas člověka jednotlivce, jeho srdce se všemi boly a radostmi, jeho myslí se všemi plány a tužbami — vše to obmyká myšlenkový kruh reflektujícího básníka moderního. Třeba měl básník našich dnů velkých v tom poetů předchůdců již mnoho, kteří promyslili se až k jádru věci a v umělecky dokonalé, křišťálově jasné formě podali obraz myšlenkového svého cíle, — *samostatně* musí přec zas každý mladý duch pracovat, cítit a myslit znovu, než dojde jasného, všeobecného názoru *sám*, než v uvědomění tom plném dojde *sám* onoho klidu, z něhož jedině rostou pak díla zas plně umělecká. Všeobecný, širokým proudem se valící boj lidského ducha má beztoho příliš mnoho půvabu do sebe, než aby vnímavý duch nebyl jím stržen a nehleděl sám mezi bojovníky stát v přední řadě.

Než se mladý muž dostane až na povrch proudu, ovšem

mu tisícere bíjí vlny omžívají zrak a zaléhají v sluch, že by si často zoufal. Silná individualita se nepoddá, hledí proniknout a pronikne. Také Vrchlický již proniká. Spousta reflexe je již poslušna, sebevědomý duch ji vede k určitému cíli, umělecký klid dělí vlny od vln a vyvolává díla dokonalá. Ve sbírce *Duch a svět* nalézáme již poetická čísla, jichž umělecká, tedy všestranná dokonalost s výtkou nějakou se více setkati ani nemůže; jmenovitě míníme zpěvy dva: Zpěv Satyra a Legendu pouště; v ostatních zpěvech, vzdor mnohým jich krásám, je zápas alespoň ještě částečný. Ještě větší, téměř celou dlouhou báseň pronikající klid jeví se v Legendě sv. Prokopa, vytištěné v letošním Lumíru.

Zato Symfonie, ač později vydané než *Duch a svět*, spadají téměř celé do doby nejprvnějšího zápasu. Zde je sokolí duch Vrchlického ještě v oblacích, o čela horská se troucích a tlukoucích, vrstvy mračen kupí se nad ním; my cítíme sice sílu jeho křídla, věříme, že pronikne, ale jen někde se otvírá zcela jasná, zlatá průlina. Bylo by malicherné, kdybychom konstatovali, že v Symfoniích jsou četné stopy velkého talentu, malicherné i laciné, — dokázalť velký svůj talent Vrchlický sám skvěle pracemi pozdějšími; ale ještě malichernější by bylo, kdybychom z jakýchkoli ohledů pravou cenu sbírky té zamlčovali. Nemáť Vrchlický bohudíky již potřebí ohledů kritikových.

Básně v Symfoniích sahají částečně zpět až na rok 1873. Jsou výmluvným portrétem ducha mladého, pouštějícího se v zápas. Příval myšlenek, velkých, blažených, zas zoufalých, avšak vesměs ještě nerozdružených, bije v poetovu duši a mladý poeta snaží se je opanovat. Cítí v sobě, že je opanuje najisto, a chvíle toho zápasu jsou nejbolnější a zároveň nejslastnější, jakých život vůbec poetovi uděluje. Avšak básně ve chvílích takových povstávající mají znak planoucího boje na sobě, v němž ani nemůže být ještě uměleckého klidu; všeobecným charakterem jich je válečná vřava, z níž vynikají *jednotlivé* fanfáry vítězné. Snadže v duši básníkově znělo mnoho, snad všechno symfonicky, nebo se mu alespoň zdálo, že tak zní, na čtenáře, na osobu

druhou nečiní to ale dojmu „symfonie“, v běžném, uměleckém toho slova smyslu. Básník je rozechvěn bouřícím citem, rodící se myšlenkou; rád by dal pocitu svému formu, aby mu porozuměl i někdo jiný, ale výraz, slovo je dosud jen aproximativní. Básník to sám snad cítí, amplifikuje, dodává slovo k slovu, doplňuje obraz obrazem, „obraz se honí za obrazem“, a tím se stává, že se zdá, jako by se básník — honil za obrazem. Snad se básníkovi také zdá, že aproximativní výraz je zcela dostatečný — jemu alespoň v té básnické náladě dostačil —, a on očekává od čtenáře, ba ukládá mu to co povinnost, aby výraz vzbudil v něm zpětně zas náladu tutéž; ale čtenář žádá vypravování plastického, myšlenek dopodrobna jasných a zakulacených. Kdyby básník své plody podobné četl po řadě let sám, když prvotní nálada vybledla, co člověk tedy již cizí, přesvědčil by se osobně o tom: původní nálady slovy v mladé bouři sepsanými více nevzbudí. Zajisté se cos takového každému z nás, kdož verše píšem, přihodilo, když čteme podobné básnické výlevy svého tenkrát ještě mladšího ducha, jimž by se měl spíše dát název „deníku mladého poety“, „hodinek rozmyšlení“, „meditací“ než „básní“, a tedy *uměleckých* plodů. Neděje se tím újma jmenu Vrchlického co poety *vůbec*, pravíme-li, že při Symfoniích musí se čtenář namáhat, aby alespoň aproximativně zas porozuměl, co vše říci chtějí, a že po přečtení je přesvědčen, že druhé čtení bude vyžadovat namáhání zcela zas totéž. Totiž chceme-li sledovat produkci Vrchlického s onou všímavou napjatostí, jaké duch jako on naprosto zasluhuje. Kdyby byl vydal Vrchlický Symfonie před svou zářivou Colonnou nebo před svou krásnou sbírkou Duch a svět, hleděli bychom na ně zajisté jinak. Jsou nám teď sice také zajímavé, ale víc jako nějaké dílo pohrobní, vydané biografem, abychom z něho poznali, jak duch našeho básníka se rozvíjel.

Vše to, co ve sbírce Duch a svět mluví k nám již myšlenkou jasnou (některé mlhy trou se i tam ještě) a zračí se již krásou rozhodnou, mnohdy až úchvatnou, dřímá v Symfoniích ještě jakoby v klíčícím jádře. Jako by byl Vrchlický cítil, že musí, dostoupiv mužného procitu, znovu přikročit

k těm beztvárným postavám mladých svých snů. Co v Symfoniích jen jaksi nadhozeno, v sbírce pozdější mluví k nám již plně. Tam se setkáváme s personifikacemi pojmů, s Kainem, Ahasverem, Dantem, Memnonem jen lehýnkým dotknutím — zde již jasně předstupuje před nás vzdorný, věčný boj lidstva, vítězí humanita, všeobecná renesance lidského ducha, vracení se člověka k přírodě co k věčně omlazujícímu zdroji, a to vše v postavách nebo výrocích propracovaných, plastických. Tam jsou ještě pouhé variace na Máchovo „Marné volání“, zde je již dithyramb vítězího ducha. Zde nás ovládá již tvůrčí radost umělce, mužná sebevědomost — tam vidíme zimničnou netrpělivost ducha zcela mladého, který mládí své považuje za neštěstí, poněvadž nemohl ještě dosáhnout *všeho*, který teprv krystalizující se svůj život — *počátky stavby* — má již za ruiny, a poněvadž cítí ještě mezery, neodpovídající obrovské jeho vůli, žaluje na absolutní prázdnotu „zprahlé Sahary“. Tam je ještě mystérium — zde je ozáření jeho. Tam čtem o „strunách srdce (básníkovy) dávno zalehlých“, a zde ty struny jubilují celým jarem.

Arci — lev Vrchlický je i v každé té „symfonii“ lvíčkem. Své „ex ungue“ opakuje kritikovi každá z nich: Hlas v poušti má zcela ten ideální vzlet, jaký je Vrchlického přední ozdobou; Horror vacui má v první své polovině krásné verše popisné a v druhé polovině fantazii zcela původně si počínající. Místo například, kde básník popisuje, jak světlo z oken paláce, v němž se orgie odbývá, šlehá po chrámu, jak stíny tančících křepčejí po stěnách dómu, působí silou až démonickou —

*tam blázen tančící
po bohu hází lehkým stínem svým,
a bůh to trpí...*

V básni Z deníku askety je setkání se asketovo s úsměvným děckem vylíčeno s čistě poetickou dojemností — ale celek není plastický. Báseň Duch samoty je hluboce založena — konec rozvláčný ji ničí. Atd. Všude vidíme roze-

ného poetu, všude zas máme nějakou výtku. Není nám zde jako při knize Duch a svět, kde nalézáme zpěvy absolutní ceny.

Rozumí se samo sebou, že forma Symfonií vyznamenává se onou lahodou, jež Vrchlického vůbec šatí jakoby hávem bálovým. Nechtě jsou jeho verše v tercíny spjaty nebo se proudí nerýmovaně nebo podvolily se zákonu jakémukoli, vždy se v nich jeví ruka velice obratná. Jen někdy vidíme, že bouřící cit, kupředu ženoucí myšlenka, zmíněná svrchu touha po slovním amplifikování a obrazném doplňování básníka svedla až přes hráz. Začíná-li báseň (Nad proudem Panaru) hned čtyřicetiřádkovou periodou, je to zajisté příliš. Hrnoucí se obrazy vůbec snadno svádějí z cesty, a stalo se zde opět, že se některé nepovedly také Vrchlickému. V básni Horror vacui čtem verše:

*Žralok beztvarný
nad shnilou kaprad' zahrad podmořských
vzpjal tlamu prahnoucí a skloniv ji
v klín posledního z lidí živoucích —*

a třeba bychom ani nehleděli k licenci poetické, jež zde slovo „beztvarný“ klade nejspíš místo „netvorný“, nemůžeme v obraze tom breughelovském přece viděti krásy. Tamtéž čtem výraz „sloup soucitný“. Také nejsme s to sledovat všude líčení, jakého užívá spisovatel v básni Soud. Scénou je pobořený chrám.

*Sed k oltáři jsem na zbortěné stupně
a hlavu opřev o andělů křídla,
jež v němém hoři nad oltářem zpustlým
se vznášeli...*

O tři stránky dále stojí zase:

*Tu náhle zdálo se mi,
že anděl, k jehož usedl jsem nohoum (sic).*

Možno, že sobě básník myslí situaci zcela jasně, čtenář jí ale najisto neporozumí.

Nevymezujem možnost, že některá ze Symfonií povstala časově zároveň s některou básní ve sbírce Duch a svět. Pak vzdáváme taktu spisovatelově čest, že vířivé básnické sny oddělil od básní skutečných, vyzrálých. Samo plastické slovo „svět“ bylo mu snad přitom měřítkem. My přijímáme Symfonie co vážnou vysvětlivku, co zajímavý do-datek k produktivní činnosti Vrchlického.

Jan Neruda

OSVĚTA 1878, str. 946—950